

GÜL SÖZCÜĞÜNÜN TÜRK DİLİ ve EDEBİYATINDAKİ YERİ

Erhan AYZ

ÖZET

Gül Sözcüğü yüzyıllar boyunca Türk Edebiyatında çokça kullanılan bir imge olarak karşımıza çıkar. Hemen her dönemde yazılan nazım türlerinde, söylenegelen manilerde, türkülerde, atasözlerinde ve deyimlerde gül sözcüğünün kullanıldığını görmekteyiz.

Yazılı ve sözlü eserlerin ve özlü sözlerin yanında özel isimlerde, cins isimlerde ve eylemlerde de gül sözcüğünün nasıl kendine kullanım alanı bulduğunun aşağıdaki örneklere bakarak daha iyi bir şekilde anlaşılacağı kanaatindeyim. Gül sözcüğünün kullanım alanlarını şöyle sıralayabiliriz:

- Özel isimlerde
- Cins isimlerde
- Eylem olarak
- Atasözlerinde
- Deyimlerde
- Manilerde
- Türkülerde
- Şiirlerde

Anahtar Sözcükler: Gül, Mani, Şiir, Deyim, Atasözü

TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE, THE WORD ROSE PLACE

ABSTRACT

Rose used a lot in Turkish literature throughout the centuries the word appears as an image. Almost all types of off-balance in the post, told by mania, folk songs, proverbs and idioms see, the word rose. Private names next to the works and concise written and spoken words, how its use of genus names and actions of the word rose in the area found the following examples can be understood by looking at the people believe in a good way. Rose uses the word as follows:

- Special names
- species names
- in verb
- proverb
- Idioms
- Mania
- Folk Songs
- Poetry

Key Words: Rose, Mania, Poetry, Idioms, Proverb.

Giriş

Gül batıda doğmuş, Anadolu yoluyla da Ortadoğu ve doğuyu ziyaret etmiştir. Bu sebeptendir ki gül hakkında çok geniş bir coğrafyada birçok rivayet vardır.

Gülün dünya mitolojisi tarihinde önemli bir yere sahip olduğu bilinir. Çünkü gül, Eski Yunanların güzellik tanrıçası Afrodit'in çiçeğidir. Afrodit-Gül ilişkisi özetle şöyledir: Afrodit'in hayatı güller gibi kısa süren Adonis adında bir oğlu vardır. Adonis, yaz mevsiminin sonunda görünmez bir aleme gider. Günlerden bir gün bir yaban domuzu kovalarken, yaban domuzu tarafından vücudu parçalanır. Oğlunun acı feryadını duyan Afrodit yardımına koşar, bu esnada yanlışlıkla bastığı bir gül fidanındaki dikenler ayağını kanatır. O zamana kadar beyaz olan güller artık kırmızı açmaya başlar. (Can 4.bs:97)

Roma döneminde ise gül aşk ve neşe çiçeği sayılmış, ziyafet sofralarını süslemiştir.

Gül aynı zamanda cennet çiçeğidir. İbrahim Peygamber ateşe atıldığında gül bahçesine düşmüştür.

Mi'rac Gecesi, Allah Rasûlü'nün mübarek terleri yeryüzüne düşmüş ve düştüğü yerlerde de güller bitmiştir. Mevlüdlerde gül suyu dağıtılmasının sebebi bu rivayete bağlanabilir.

Gül her insanın zihninde farklı çağrışımlarda bulunur. Bizim kültürümüzde de çokça işlenen bir motif olmuştur. Yeni doğan bebeklere güllü isimler takılır çünkü gül güzelliğin ve saflığın sembolüdür. Genç kızlar mendillerine, kavaniçelerine güllü nakşeder. Genç kızlar ve erkekler sevgiliye güllü maniler söyler. Atasözlerimizde, deyimlerimizde kendine yer bulur gül.

Gül özellikle her dönem şiirimizde önemli bir yer tutar. Gülün açılması bile seher vaktinde sabâ yeliyle olur. Gül bülbüle, bülbül de güle derin bir aşkla bağlıdır. İki de kavuşmanın özlemiyle yanıp tutuşur. Mutasavvıflara göre gül, gönülde meydana gelen bilginin neticesi ve meyvesidir. (Uludağ, 1995: 209) Yunus'a göre gül cennette de açılacaktır. Güller Allah diye kokmaktadır.

Gül yeni dönem şiir anlayışında da kendine yer bulur. Sezai KARAKOÇ gülle ilgili şiirlerini "Gül Muştusu" adlı kitabında toplamıştır.

Yazılı ve sözlü eserlerin ve özlü sözlerin yanında özel isimlerde, cins isimlerde ve eylemlerde de gül sözcüğünün nasıl kendine kullanım alanı bulduğunun aşağıdaki örneklerle bakarak daha iyi bir şekilde anlaşılacağı kanaatindeyim. Gül sözcüğünün kullanım alanlarını şöyle sıralayabiliriz:

- Özel isimlerde
- Cins isimlerde
- Eylem olarak
- Atasözlerinde
- Deyimlerde
- Manilerde
- Türkülerde
- Şiirlerde

A) Özel isimlerde Gül: Gül gerek güzel bir bitki oluşu; gerekse gül- eyleminin yerine göre hoş bir davranış olması sebebiyle yüzlerce özel isimde kullanılmıştır. En çok kullanılan isimleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

Bingül: Bin tane gül.

Ayşegül: Rahat ve huzur içinde yaşayan, gül gibi güzel.

Badegül: Farsça gül renkli şarap (badegül)

Fatmagül: Fatma ve gül.

Gülbin: Gül fidanı

Gülcan: Gül gibi güzel olan.

Gülbeyaz: Beyaz gül

Gülben: "Ben gül gibi güzelim." Anlamında kullanılan bir ad.

Gülay: Güllerin açtığı ay

Goncagül: Gonca ve gül (açmak üzere olan gül)

Gülbahar: 1) Gül ve bahar 2) Kırmızı renk elde etmede kullanılan iyi bir cins toprak.

Gül: Katmerli kokulu çiçekleri olan, pek çok türü bulunan gülgillerin örnek bitkisi.

Gülen: Gülümseyen güler yüzlü.

Gülendam: Gül boylu, ince uzun, güzel endamlı.

Güldane: Gül tanesi

Gülçin: Gül toplayan

Gülfidan: Gül fidanı

Gülgün: Gül renkli pembe
Gülhan: Gül gibi güzel kimse
Gülizar: Gül yanaklı, al yanaklı
Gülşah: 1)Güle benzeyen kadın. 2) Gül dalı
Gülser: Gülleri sermek, güllerle bezemek
Gülüm: Gül kadar güzel olan sevgilim anlamında kullanılır.
Gültekin: Güvenilir kimse.
Gülsüm: Yuvarlak, dolgun yüzlü.
Gülümser: Gülümseyen güler yüzlü.
Songül: Son doğan kız çocuğu.
Nurgül: Işık saçan güzel.
Özgül: Özü gül gibi olan.
Sadegül: Bir gül kadar sade temiz ve güzel olan.
Yurdagül: Yurduna güzellik katan kimse.

B) Cins İsimlerde Gül: Temizliğin, saflığın, güzelliğin simgesi haline gelmiş gül sözcüğünün yörelere göre birçok tür adında kullanıldığını görmekteyiz.

Ağustos gülü: Yabani gül (Kam. Os., XIX., 580)

Ayu gülü: Gelincik çiçeği (Bürh., XVIII.-XIX., 434)

Van gülü: Ak gül (Asım XVIII.-XIX., 27)

I.Gül: Meni (Derleme Sözlüğü C:6) Uşum-Yusufeli Artvin

II.Gül: Kırakların tüylerinde beliren doğurma işaretleri (Derleme Sözlüğü C:6) Eğridir-Isparta, Malkara-Tekirdağ, Tokat, Çorum. Merzifon-Amasya.

III.Gül: Fes üzerine konan üzeri boncuk ve taşlarla işli, gümüş ya da tenekeden yapılmış süs eşyası. (Derleme Sözlüğü C:6) Uşum-Yusufeli-Artvin

IV.Gül: Köşe. Dört güllü ayna (Derleme Sözlüğü C:6) Sivas

Asker gülü: Dağlarda yetişen bir çeşit yaban gülü (Derleme Sözlüğü C:1) Eğridir-Isparta

Aydın gülü: Ayçiçeği (Derleme Sözlüğü C:1) Ardanuç ve köyleri-Artvin, Ayaş-Ankara, Zara-Sivas, Eskişehir, Çayırılı-Haymana-Ankara

Gül armudu: Kırmızı renkli bir çeşit armut (Derleme Sözlüğü C:6) Gümüşhane

Güldür gonca: Gök gürültüsü (Çocuk Dilinde) (Derleme Sözlüğü C:6) Kocayatak-Serik-Antalya, Ağın-Keban-Elağzı.

Gül damlası: Itir (Derleme Sözlüğü C:6) İncirlik-Adana, Gülnar-İçel, Kıbrıs.

Gül tırnak: Güzel şekilli tırnak. (Derleme Sözlüğü C:6) Ankara

Gülbeşeker: Güzel kırmızı reklı gül. (Derleme Sözlüğü C:6) Konya

Gül burnu: Yabani gül meyvesi (Derleme Sözlüğü C:6) Ağın-Keban-Elağzı, Bor-Niğde

Gül kayası: Kayabalığından bir boy büyük balık. (Derleme Sözlüğü C:6) Sarıyer- İstanbul

Gül kuşu: Bülbül (Derleme Sözlüğü C:12) Kızılhamza-Ortaköy-Çorum

Gül yağı: Itir çiçeği (Derleme Sözlüğü C:6) Antalya

Arı gülü: Gelincik (Derleme Sözlüğü C:1) Karafat-Çankırı

Çıtırık Gül: Açılmamış gül. (Derleme Sözlüğü C:6) Adana, Osmaniye

Yer gülü: Kısa boylu katmerli çiçekleri olan otsu bir bitki. Edirne ve köylerinde

Yayla gülü: Yaylada biten kokusunu geç yitiren bir tür çiçek. (Derleme Sözlüğü C:11) Rize, Sivas

Yoğurt gülü: Papatya (Derleme Sözlüğü C:11) Kerkük ve çevresi.

C) Eylemlerde Gül: Ad olarak bir çok türde kullanım alanı bulan gül, eş seslisi gül- eylemi olarak da kullanılmaktadır.

gül-: Yüzü gülmek sevinmek.

Uyanı gelür zeliha uyhudan / Bēnzi güler emin olur kaygudan (Yuz. Şeyd., XIII.: 23)

Güle bakduğuna gel yüzüne aldanma bugün / İrte bir gün yüzünü yere deper hâk eyler (Nihani, XVI.: 24)

Güle bak her yüze tut gönlün açuk / Dü âlemde güler yüze bere yok (Güvahi, XVI.: 39)

Edirne Basket'in aldığı güzel sonuçlar taraftarların yüzünü güldürdü.

Bir gülüşün ömre bedel. (İsim-Fiil)

Gülen insanların, gülmeyenlere oranla daha geç yaşlandığı bilimsel bir gerçektir. (Sıfat-Fiil)

Gülerken yüzünde güller açıyor açıyor gül kokulu sevdiğimin. (Zarf-Fiil)

Güler yüzlü olan herkese inanma. (Sıfat-Fiil)

D) Atasözlerinde Gül: Gül sözcüğü ve gül- eylemi birçok atasözünde de karşımıza çıkmaktadır. **Açılan solar, ağlayan güler:** Hiçbir durum olduğu gibi kalmaz, gün gelir tersine döner.

Ağlayanın malı gülene hayretmez: Birinden haksız olarak alınan mal alana yarar sağlamaz.

Bağı ağlayanın yüzü güler: Bir işe gereken özen gösterildiğinde olumlu sonuçlar alınır.

Bir göz ağlarken öbür göz gülmez: Keder ve sıkıntı varken dostlar, akrabalar eğlenmemelidir.

Dikensiz gül olmaz: İyi ve güzel olan her şeyin az çok sıkıntı veren bir yanı da vardır.

Dost ağlatır, düşman güldürür: Dost olanın söylediği söz acı da olsa insanın iyiliği içindir.

Gül dalından odun, beslemeden kadın olmaz: Her şey, kendisinden beklenen niteliklere sahip olmalıdır.

Gülme komşuna gelir başına: Birinin başına gelen kötü bir durum seninde başına gelebilir.

Oğlanın oğul balı, kızının bahçe gülü: Torun, oğlandan olursa "oğul balı", kızıdan olursa "bahçe gülü" diye sevilir.

Bir ağaçta gül de biter dikende: Bir aileden iyi adam da çıkar kötü adam da.

E) Deyimlerde Gül: Gül sözcüğü ve gül- eylemi atasözlerinin yanı sıra bir çok deyimde de karşımıza çıkar.

Ağzını bırakıp bir tarafıyla gülmek: Alay ederek karşısındakilere gülmek.

Al gülüm ver gülüm: 1) Çıkar ilişkilerinde bazı sıkıntıları karşılıklı olarak görmezden gelme. 2) Bir kimseye yapılan hizmetin hemen karşılığını bekleme durumu. " Yoo, dedi, al gülüm ver gülüm, on para için ben senin canını alırım, on para için sen benim canımı al" (Günteki R.N.)

Bıyık altından gülmek: Birinin durumuna belli etmemeye çalışarak gülümsemek.

Bir göz gülmek: hem gülüp hem ağlamak.

Gözlerinin içi gülmek: Çok sevindiği yüzünden, gözlerinden belli olmak.

Gül gibi bakmak: 1) Geçimini para sıkıntısı olmadan sağlamak. 2) İyi, temiz bakmak.

Gül gibi geçinmek: 1) Çok iyi anlaşmak, geçinmek. 2) Pek geniş olmayan bir imkanla rahat, sıkıntısız yaşamak.

Gül gibi: Çok iyi, çok güzel.

Gül üstüne gül koklamamak: Sevdiğinin üstüne başkasını sevmemek.

Yandı gülüm keten helva: "Kaçırılmış bir fırsat" anlamında kullanılan bir söz.

F) Manilerde Gül: Gül ,sevgiliye yazılanlar ağırlıklı olmakla beraber, manilerde de sıkça kullanılan bir sözcük olarak karşımıza çıkar.

Bahçelere gel yarım	Gidene bak gidene
Gül vereyim al yarım	Gül sarılmış dikene
Senin garip duruşun	Allah sabırlar versin
Ayrılmış be yarım	Gizli sevda çekene
Karanfil eşim gül eşim	Bahçenizde gül var mı?
Gel beni güldür eşim	Gül altından yol var mı?
Bir gün seni görmezsem	Gel gidelim sevgilim
İleri gitmez işim	Annenden izin varmı
Başörtümün gülleri	Dere boyu saz olur
Yana bakıyor yana	Gül açılır yaz olur
Ahret senin sevdiğin	Ben yarime gül demem
Bana bakıyor bana	Gülün ömrü az olur

G) Türkülerde Gül: Saflığın güzelliğin sembolü gül bir çok türküde karşımıza çıkmaktadır.

Çemberimde Gül Oya

Çemberimde gül oya
Gülmedim doya doya
Dertlere kariyorum
Günleri saya saya
Al beni kıyamam seni

Pembe gül idim soldum
Ak güle ibret oldum
Karşı karşı dururken
Yüzüne hasret kaldım
Al beni kıyamam seni

Avlu dibi beklerim
Vay benim emeklerim
Dümbeleği çala çala
Yoruldu bileklerim
Al beni kıyamam seni.

(Biga-Çanakkale Yöresi)

A Güzel Dolan Da Gel

A güzel dolan da gel
Çevreni saran da gel
Ben mayil oldum sana
Yaramı saran da gel
Gurbanım gül endamina
İnci diş galem gaş mah cemalina
(.....)
(Erzurum Yöresi)

Ağ Gül İle Kırmızı Gül

Cem-i çiçeklerin hası
Ağ gül ile kırmızı gül
Deli gönül eğlencesi
Ağ gül ile kırmızı gül
(.....)
(Sivas Yöresi)

H) Şiirlerde Gül: Hemen her dönemin şiirinde gül imgesi kullanılmıştır. Gah sevgilinin kokusu, gah sevgilinin boyu, gahsa yanakları güle benzetilmiştir. Gülün şiirimizde bu kadar sık kullanılmasının bir diğer sebebi de şüphesiz temizliğin, saflığın, güzelliğin, aşkın ve tutkunun sembolü olmasındandır.

Bir gonca durur kadid ü muber
Bir defter-i sanihat içinde
Binlerce emel, heves beraber
(Tevfik Fikret, Kufe-i Yar)

Eğilmiş arza, kanar, mattasıl kanar güller.
Durur alev gibi dallarda kanlı bülbüller,
Sular mı yandı? Neden tunca benziyor mermer?
(Haşim Ahmet, Merdiven)

Gülü alıyorum yüzüme sürüyorum Her nasılsa sokağa düşmüş Kolumu kanadımı kırıyorum Bir kan oluyor kıyamet bir çalgı Ve zurnanın ucunda yepyeni bir Çingene (Süreyya Cemal, Gül)	İbrişim kuşaklı ince bellidir. İnce bellerini sar dedi bana (Karacaoğlan)
Her sabah uykudan uyandığında Yastığında biten gül ben olaydım Rüyalara savrulmuş saçlarını Derleyip tarayan el ben olaydım (Yavuzer Hayati, Ben Olaydım)	Salınır tuba dalları Kur'an okur hem dilleri Cennet bağının gülleri Kokar Allah deyu deyu (Yunus Emre)
Yüzünde güller açar gülünce Beni koparır, bitir, eritir Gülme ne olur gülme Bu deli gönül sana vurulur (Aytekin Hulusi, Gül Ne Olur)	Dediler: "Bahçenin açan son gülü", Al da tak göhsüne yâdigar diye... Son rüzgar uçurdu ordan bülbülü, Ayrılık sis gibi indi vadiye. (Başar Ş.Nihal, 1930, Gayyâ, İstanbul: s.51-52)
Suya virsün bağ-bân gül-zârı zahmet çekmesün Bir gül açılmaz yüzün tek virse min gü-zâra su (Fuzuli, Su Kasidesi)	Bahçemizde bülbül doğmuş Ay gibi bir bülbül doğmuş Bülbül sesi bir gecede Sedef gibi aydınlatmış
Hangı Gülşen bülbül söyler, fuzuli sen kimi? Hangı bülbül nalesi, feryad-ü efganınca var (Fuzuli, Gazel)	Gül gelmiş gül gelmiş Şamdan bir bulut inmiş Bağdattan bir rüzgar esmiş Sabah rüzgarları esmiş (Karakoç Sezai, 1998, Gül Muştusu Şiirleri II, İstanbul: Diriliş Yay.)
Benim yarım gelişinden bellidir. Elleri deste deste güllüdür	

Kaynakça

- Tuncer Hüseyin, 2001, Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı, İstanbul: Ders kitapları A.Ş.
- Aksan Doğan, 2007, Her Yönüyle Dil, Ankara:TDK Yayınları
- Tuncer Hüseyin, 1998, Servet-i Fünun Edebiyatı, İzmir: Akademi Kitabevi
- Kaplan Mehmet, 2002, Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar II. Cilt, İstanbul: Dergah Yayınları
- Mengi Mine, 1997, Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dilçin Cem, 1997, Örnekleriyle Türk Şiir Bilgisi, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Kurumu Yayınları
- Güleç Hamdi, 2002, Halk Edebiyatı, Konya: Çizgi Kitabevi
- Aktaş Hasan, 2002, Modern Türk Şiirinde Edebi Sanatlar, Konya: Çizgi Kitabevi
- Türk Dil Kurumu Tarama Sözlüğü (www.tdk.gov.tr , 2011)
- Türk Dil Kurumu Kişi Adları Sözlüğü (www.tdk.gov.tr , 2011)
- Türk Dil Kurumu Derleme Sözlüğü (www.tdk.gov.tr , 2011)
- Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (www.tdk.gov.tr , 2011)